

ВІДГУК

на дисертаційне дослідження Младенової Тетяни Валеріївни

«КРИМ У ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР «ЗАХІД-СХІД» НА ПРИКЛАДІ МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії

У сучасних умовах глибинної й суперечливої соціокультурної трансформації, спричиненої глобалізацією, а у випадку країн Центральної і Східної Європи – ще й посткомуністичними змінами, найсуттєвішою виявляється готовність національних спільнот до рівноправного міжкультурного діалогу у світовому культурному просторі. Ця готовність не виникає спонтанно, вона формується упродовж тривалого періоду часу, виявляється у здатності націй та їхніх державних інституцій реагувати на виклики часу і є свідченням їхньої зрілості й стабільності, ознакою усвідомлення власної національно-культурної ідентичності та спроможності.

Історичне перебування праукраїнських територій на геополітичній осі Захід – Схід, зокрема на перетині торгових шляхів із варягів у греки, в ареалі Великого шовкового шляху тощо сформувало упродовж багатьох століть особливу кордоцентричну ментальність українського суспільства, позначену миролюбністю, толерантністю, доброзичливістю, готовністю до діалогу з усіма націями і народами, які жили на цих і сусідніх землях. Водночас тривале позбавлення українців власної державності, заборони і переслідування української мови і культури під час перебування України у складі Російської імперії, жорстоке нищення радянським режимом національної пам'яті за допомогою Голодоморів, політичних репресій, насадження комуністичної ідеології та інші трагічні події ХХ століття деформували відносини всередині українського суспільства, спричинили чужу традиційному укладу життя українців централізацію влади, припинення конструктивного діалогу між регіонами, розірваність зв'язку поколінь, відчуженість індивідуумів. Особливо загострилися ці проблеми в останні роки – період, коли наша держава потерпає від російської агресії та воєнних дій на Сході України.

Саме тому перед вченими-гуманітаріями постала актуальна наукова проблема дослідження діалогу культур як у зовнішньому, так і у внутрішньому аспектах з метою вивчення регіональних векторів міжкультурного діалогу, його можливостей у плані консолідації українського суспільства. У цьому контексті актуальність роботи Т. В. Младенової важко переоцінити. Рецензоване дисертаційне дослідження «вписується» і в контекст української регіоналістики, який з огляду на анексію Криму, набуває особливого патріотичного духу, значущості і глибини.

Різні аспекти осмислення діалогу культур усебічно висвітлено в роботах, які стали теоретичним підґрунтям дисертації Т. Младенової. Заглиблюючись в етичні та філософські аспекти діалогічного спілкування, дисертантка торкається проблеми діалогу культур у концепціях М. Бубера, Е. Левінаса, В. Біблера, М. Бахтіна, К. Ясперса, Ю. Лотмана та ін., акцентує на взаємопов'язаності і взаємодоповненості елементів, які продукуються західною та східною парадигмами філософського знання, а також на відмінностях між ними. Приємно, що вагоме місце в теоретичній базі рецензованої дисертації посідають наукові праці авторитетних українських вчених Олександра Козаренка, Андрія Карпяка, Олександри Самойленко та багатьох інших. Актуалізується й доробок дослідників музичної культури Криму, серед яких – Л. Курбетдінова, Г. Мамбетова, Ю. Сугрובה, Л. Узунова, Г. Усеїнова, Я. Шерфетдінов, О. Яцков та ін. Праці українських та іноземних музикознавців та етномузикологів формують теоретичну основу знань про кримську музичну культуру, її витoki та інтонаційну природу, механізми формування кримського культурного ландшафту та структуру музичного життя народів, які здавна населяли Кримський півострів. Як слушно зазначає дисертантка, «своєрідність музичної культури Криму полягає у її синкретизмі, сутністю якого є комплементарна діалогічність множини генетичних елементів, генерованих як Сходом, так і Заходом» (с.13).

Поставивши за мету відтворення панорамної картини музично-історичного процесу Кримського півострова у його послідовному розвитку і

презентацію моделі діалогічності «Захід-Схід» на прикладі музичної творчості, Т. В. Младенова знаходить оригінальний спосіб досягнення цієї мети шляхом наукової аналогії. Пошуки музичної культури, генетично подібної до Криму за поліетнічністю та, водночас, орієнтально репрезентативної, привели дослідницю до Іберійського півострова, в культурі якого відчувається сильний арабський вплив. Неповторний яскравий колорит іспанського мистецтва, який став невичерпним джерелом «іспанізмів» у європейській композиторській творчості, дозволив окреслити основні аспекти контактного діалогу – регіонально-географічний, дистанційно-інформаційний та генетичний. Саме ці аспекти лягли в основу методологічної моделі дослідження і презентації кримської музичної культури через професійну музичну творчість.

Цілісність реалізації концепції дисертаційного дослідження та вирішення поставлених у вступі завдань досягаються завдяки ефективному використанню методологічної бази, яка охоплює загальнонаукові і суто музикознавчі методи, зокрема дослідницько-пошуковий, системно-аналітичний, метод культурної реконструкції, еволюційний, історико-генетичний, діахронічний, біографічний, музикознавчий тощо. Така поліметодологічна основа дозволяє поглянути на досліджуваний об'єкт – діалог культур «Захід-Схід» та його якісні прояви у процесі розвитку європейської музичної культури – і предмет – музичну культуру Криму як невід'ємну частину загальносвітового музично-історичного процесу – з різних ракурсів і залучити при цьому напрацювання сучасної гуманітаристики.

Вражає об'ємна джерельна база дисертації, до якої крім численних наукових досліджень, монографій та статей філософів, істориків, краєзнавців, мистецтвознавців, увійшли також фото- та відеоматеріали, нотні видання, зразки образотворчого мистецтва, спогади, інтерв'ю (у тому числі з домашніх архівів діячів культури і мистецтва Криму), завдяки чому створено багатоаспектну картину культурно-історичного процесу Криму, висвітлено його найбільш значущі події. При викладі матеріалу дисертантка постійно апелює до суміжних видів мистецтва, знаходячи докази спільності та

конгруентності історико-культурних процесів, подібності шляхів еволюції діалогічних відносин у парадигмі «Захід – Схід». Показовим у цьому плані є підрозділ 1.3, в якому наведено численні приклади взаємодії з філософією й культурою Сходу у творчості представників європейського Відродження і Просвітництва в літературі та образотворчому мистецтві, окреслено способи проникнення культури Сходу на Захід та інтеграції з нею через переклади східного епосу та поезії, стилізацію казок «Тисячі та однієї ночі», перекази легенд, що сприяло стильовому оновленню мистецтва XIX-XX століть.

Послідовно і ґрунтовно розкрито історичні аспекти заявленої теми. Дисертантка заглиблюється в історію становлення західноєвропейського музичного мистецтва (Розділ 2), яке, на її думку, «багато в чому йшло за музичною культурою Сходу» (с.56). Особливо наголошується на зв'язку релігійних монодій раннього християнства з монодичними музичними традиціями Сирії, Вірменії, Єгипту, детально розглянуто приклади турецьких впливів у європейській музичній культурі XVIII –XIX століть (зокрема, у творчості В. А. Моцарта). Специфіка становлення і розвитку кримської музичної культури (Розділ 3) розглядається в контексті історії формування кримського етносу, за допомогою виявлення впливів давньогрецької та арабо-перської музичних традицій та через діяльність видатних персоналій XVI-XX століть. Музичним матеріалом аналітичної частини дисертації (Розділ 4) стали твори М. Глінки, М. Мусоргського, М. Римського-Корсакова, О. Спендіарова, А. Караманова, в яких виявлено інтонаційні зв'язки або ж прямі аналогії з кримськотатарськими народними мелодіями. Виклад матеріалу дисертації супроводжується доречними цитатами з висловлювань та епістолярних джерел музичних діячів Криму і дослідників музичного мистецтва цього регіону.

Особливий акцент у рецензованій дисертації зроблено на розкритті українського контексту в розвитку музичної культури Криму від часів Київської Русі і Херсонесу до початку XX століття (підрозділ 4.3), підкреслено спільність музичного інструментарію, інтонаційну спорідненість українських народних дум і музичного епосу народів Сходу. Культурно-мистецькі і творчі

зв'язки українців і кримчан персоніфіковано в діяльності композитора Миколи Лисенка, етномузиколога Климента Квітки, музиканта і етнографа Аркадія Кончевського, історика і мовознавця Агатангела Кримського, а також численних українських поетів і письменників, які сприяли інтеграції української літератури на Кримський півострів через переклади на кримськотатарську мову. До найбільших і беззаперечних позитивів роботи Т. В. Младенової належить запропонована дослідницею періодизація музично-історичного процесу Криму, яка пов'язана з пануванням на території цього регіону тих народів і культур, які контролювали півострів політично (давньогрецькі, давньоримські, візантійські, персько-арабські, хазарські, османські, російські впливи). Найважливішою місією цієї дисертації є те, що вона об'єктивно фіксує основні історичні етапи формування поліетнічної культури Криму як автохтонної культури, що раніше не було здійснено, а в самому Криму є неможливим і сьогодні. Нарешті, дуже доброю традицією, яку треба вітати, всіляко заохочувати і розвивати, є включення українського контексту в дослідження музичної культури Криму, трансляція ідеї толерантності, багатовікового мирного співіснування українців і кримчан (на відміну від завойовницької парадигми Росії у відносинах із Кримом, яка неодноразово мала місце в попередні історичні періоди й активізувалася в наш час).

В цілому, позитивне сприйняття роботи залишає простір для дискусійних міркувань, зауважень і запитань.

1. Аналітичний четвертий розділ дисертації справляє враження певної вторинності, оскільки в ньому замість аналізу музичних творів то наводяться тексти віршів (с.138), то переказується лібрето відомих опер (наприклад, «Снігуроньки» М. Римського-Корсакова), то подаються розлогі цитати з праць інших дослідників про твори, що розглядаються (підрозділи 4.1 і 4.4).
2. Деякі місця дисертації Т. В. Младенової «грішать» описовістю та введенням інформації ненаукового характеру до основного тексту. Зокрема, у підрозділі 4.4 дисертантка переповідає відомі факти біографії композитора

Алемдара Караманова, які неважко знайти у відкритих джерелах. Подібний недолік має й наступний підрозділ 4.5, де крім переказу біографій кримських композиторок Ельвіри Емір та Мерзіє Халітової наводяться переліки їхніх творів і факти виконання окремих із них у Криму та за межами півострова. Значно змістовнішим у цих підрозділах міг би бути музикознавчий аналіз нових або маловідомих творів кримських композиторів, хоча відсутність такого аналізу цілком можна пояснити багатоскладовістю завдань дисертації і намаганням досягнути неосяжне.

3. Дисертація Т. В. Младенової доводить, що в музичному мистецтві найбільш плідним синтезом традицій Сходу і Заходу є поєднання елементів національного фольклору з прийомами сучасної європейської композиторської техніки. Однак із тексту дисертації незрозуміло, кого можна вважати основоположником кримськотатарської професійної композиторської школи? Чи існує в музичній культурі Криму постать, подібна до М. Глінки в російській музиці або М. Лисенка в українській? На думку дисертантки, музична культура Криму може вважатися сформованою чи вона ще перебуває у стадії становлення?

Висловлені зауваження і побажання жодним чином не применшують цінності і наукової новизни дисертаційної роботи Т. В. Младенової. Підсумовуючи, зауважу, що рецензована дисертація, яку можна вважати енциклопедією музичного орієнталізму від давнини до сучасності, є вагомим і цінним для сучасного мистецтвознавства дослідженням, у якому глибоко і аргументовано осмислюється науково-теоретичний матеріал рівня доктора філософії. Робота вміщує ґрунтовний виклад теоретичних положень за обраною темою, масштабну презентацію наукових і мистецтвознавчих наративів, опрацювання оригінальних джерел, що дозволило авторці ввести в науковий обіг значний пласт маловідомої літератури з мистецтвознавства та суміжних наукових дисциплін з питань формування наукового уявлення про музичну культуру Криму.

Наведена в дисертації апробація результатів дослідження здобувачки свідчить, що всі винесені на захист положення та висновки дисертаційного дослідження одержані самостійно. Основні положення дисертації відображені в 7-и одноосібних публікаціях – у т.ч. 3 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у закордонних наукових періодичних виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних.

Дисертація Т. В. Младенової є концептуально і логічно продуманою, високоінформативною, продукує нові ідеї, запрошує до полеміки навколо порушених проблем і отриманих результатів, що цілком природно в умовах зміни парадигм у сучасній гуманітаристиці. Необхідно також відзначити безперечно велике практичне значення дисертації для курсів історії української музики в розрізі музичної регіоналістики, а також високий рівень дослідницької культури здобувачки, самостійність суджень, ґрунтовність аргументації тих положень, які пропонуються до захисту.

Таким чином, дисертаційне дослідження Младенової Тетяни Валеріївни «КРИМ У ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР «ЗАХІД-СХІД» НА ПРИКЛАДІ МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ» повною мірою відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво, а її авторка – Тетяна Валеріївна Младенова заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства,
професор, провідний науковий
співробітник відділу теорії та історії
культури Інституту культурології
Національної академії мистецтв України

Національний
архів Стефаніка
03.04-80/323
08 06 20 24